

Szabó Attila, Keszler Borbála

CSAPÓ JÓZSEF

ÉLETÚTJA

A család György nevű őse 1630-ban kapott tagyosi előnévvel nemesi rangot II. Ferdinándtól. Tagyosi Csapó József István János Győrben született 1734. július 18-án, keresztelésére 21-én a győri református egyházban került sor. Édesatyja, idősebb Csapó József (1700? – 1759. február 9.) jogtanácsosként szolgált Savoyai Jenőnél. Édesanyja, Ott Mária Magdolna (?–1740) a Felvidékről származó nemesi Ott családból való.

Csapó József alsóbb iskoláit szülővárosában, gimnáziumi tanulmányait Németországban és Svájcban végezte. 1756-ban a strasbourggi egyetem évkönyvében fordul elő a neve. Itt jelent meg

Disquisitio de praesentia liquidi neurei in musculo, in actione constitutio, et de cauitatibus fibrarum muscularium

című írása. A kitűnő tanulónak számító Csapó 1758-ban már a bázeli egyetem hallgatója. Bázelen két írása is megjelent, az egyik címe *Problema Theoreticum de auditu, et partium de Pleuritide enodatum*, a másik a doktori értekezésében (*Dissertatio in aug. medica de febre Hungarica*) a mocsári lázról írt, amelyet az orvostudomány „lues Pannonie” vagy „pestis Ungarus” (magyar láz) névvel is illetett, mert ez a betegség akkoriban nagyon elterjedt volt hazánkban. Csapó Józsefet Bázelen 1759. augusztus 7-én Zwinger János¹ avatta doktorrá. Ezt követően európai körútra ment, bejárta a német és francia nagyobb városokat. Hazatérve, 1767-ben elfogadta Debrecen város kínálta orvosi állását, ahol 1799-ben bekövetkezett haláláig élt és dolgozott. Buzinkai György² 1768-ban bekövetkezett halálát követően megkapta a városi főorvosi tiszteletet.

Trtina András fametszete. Csapó József bal kezében egy növény – mintha épp meg akarná határozni –, jobb kezében *Új magyar kert* című könyve nyugszik. A kézben lévő növény, a réti fűzény dunántúli származására utalna. A könyvtől kissé odébb családi címere látható

¹ Johann Rudolf Zwinger (1692–1777) 55 éven át volt a bázeli egyetem orvostudományi professzora. Ő alapította a Societas physico-medica Helvetica nevű társaságot és az *Acta Helvetica* nevű folyóiratot.

² Buzinkai György (? – 1768. március 17.) Brémában, Amszterdamban és Leidenben tanulta ki az orvostudományt. 1737-ben nyert meghívást Debrecenbe, ahol a városi főorvos tiszteletét haláláig töltötte be.

MUNKÁSSÁGA

Több orvosszakértői munkát Weszprémi Istvánnal végzett el.

Leghíresebb esetük még 1760-ból származott, mikor egy arzén-mérgezéses (egérköves) gyanút kellett kivizsgálniuk. A boldogtalan házasságnak kívánt Dúl Mihály felesége véget vetni a cívsvárosban. Az asszony egérköves vízben főtt kukoricával óhajtotta végrehajtani bűntettét. Ura gyanút fogott, mert a kukoricalé nagyon zavaros volt. Dúl Mihály a feleségét feljelentette, az ügyet a város bírása kivizsgálta. A két orvos munkáját Kazsai Sámuel uram is segítette. Egy cső főtt kukoricát lemorzsolta, és a magokat a Patikaház előtt legelő libák elé szórták. (Bizony, akkoriban még a debreceni Piac utca és Szent Anna utca sarkán álló patika előtti téren libák is legeltek.) A libák előbb felették a szemeket, majd visszaöklendezték. A főzővízből egy kevés folyadékot tálkába öntöttek, melyre a rászálló legyek hamar elpusztultak. Patikus uram a tűzhelyénél egy kis kanálba tett folyadékot, és azt tartotta a láng fölé. A képződött fehér füst fokhagymaszagú lett. A gyanúsított asszony elismerve bűnét, bocsánatot kért férjétől, de pár év múlva újra próbálkozott. Persze ismét sikertelenül, de ezt már nem úszta meg. A város ekkor élt utoljára pallosjogával.

Csapó az orvosi beosztása mellé felkérést kapott a Debreceni Kollégium tanárai közé, amit nagy tisztelettel fogadott el. Az eddigi kutatások alapján aggregényként élte debreceni életét.

A mindennapi munka mellett szakirodalmi érdeklődésük is erősítette a két kiváló ember barátságát. Ismeretterjesztő munkákat is írtak. Weszprémi megírta *A' Kisded gyermekeknek nevelésekről való Rövid Oktatas* című művet, amelyet Kolozsváron adtak ki 1760-ban. Csapó pedig *Kis gyermekek Ispitálja, mellyben külömbféle nevezetesebb nyavalyái, és külső hibái a' kis Gyermekeknek, 's ezek eránt lehető orvoslásnak módgyai hűségesen meg-íratnak* című munkáját adatta ki 1771-ben, Nagy-Károlyban.

A szerző az olvasókhoz szóló részben a következőket írta:

„Magyar Hazámhoz, és Felebarátomhoz tartó igaz szeretetem indított azért erre, hogy magyar nyelven irván, ki-botsátom e' kis munkámat, mellyben közel száz féle nyavalyáit a Csetsemőknek, mellyek születésektől fogva harmadak Esztendeikig rajtok uralkodni szoktanak elől számláltam, 's mintegy egyenként le-rajzolván, olly féle Orvosságokkal-is azok eránt tanátsól lenni kívántam, melly szerint, kivált falukban es pusztákon a szegény Emberek az ő nyomorgó kis gyermekeiknek, könnyen fel-található, és el-keszithető hafznos házi orvosságokkal is segítségül lehesenek” (1a).

Munkájában részletesen foglalkozik az *ideje előtt lett születés* okaival, következményeivel, s esetleges gyógyításukkal, valamint a sérült gyerekek formáival:

setétkék tsomó és dagadozott fej (1e), a kaponya egyenetlenül fére vagy tsúfossan áll (1g), nyak görbesége (1f), nagyfejűek, vízi kórság (1j), elvált derekú gyermekek (= nyílt hátgerinc) (1b), hát gerintzsongtok meg-görbülése és váll-lapoztka kiállása (1c), lábknak görbesége, zomb-tsongt kifitzamodása (1d), nyak-tsiga ki-fitzamodása (1e), hasatt ajuku gyermekek – nyúl-szájúaknak nevezik (1f), repedezett szájuak, fogakkal születettek (1g), nyelvzabolatska hibája (1i), torok-repedés (1j), vizellő tséve öszvenövése (1k), vég-bél öszvenövése (1k), kezek 's lábak ujjai öszvenövése, kezeken, lábakon-levő több ujjak (1l), jegyzett vagy bélyegzett gyermekek (1m), kettős gyermekek (1o).

Ezek eredetét néha örökletességgel vagy szüléskor történt hibákkal, olykor pedig babonákkal magyarázza.

Művében többek között a következő betegségekre tér ki:

Ágyék-szakadás, Bél-szakadás, bőrnek fel-törése, dagadozások, fuladozások és köhögések, gyomorfájások, hévség, himlőzés, köldök fel-dagadozás, köldök kiállás, köldök szakadás, nyavaja-törés, rágás, rettegés, szélrekedések, tökösség, tsontpuposodások, vízi kórság a' fejekben stb.

Új orvosi szavak és kifejezések nemigen fordulnak elő a munkában, de talán ilyennek tekinthetők a következők:

bőrnek feltörése, felserdült kor, jegyzett vagy bélyegzett gyermek, vizelletet botsátó csatornátskák.

Érdekes, hogy Pápai Párizhoz hasonlóan használja a *posta* szót előjel értelemben:

„[Rettegések.] ...mint egy elől járó postái szoktanak lenni a' nyavalya törésnek” (1p).

Az általa javasolt gyógyszerek nagy része növényi eredetű, de előfordulnak nála még a korábbi korszakokban nagyon gyakori állati eredetű szerek is, például:

bakháj, bornyúlábvelő, csiga-por, égetett szarvas szarva, giliszta, kappansir, ketskebak hája, kígyóhája, marhaepe, nyúlhája, rák pora, rákszipor, rókaháj, skorpió olaj, tyúkganáj, vad malatz hája stb.

Munkájában előfordulnak még babonás hiedelmek is, például a sükettség egyik okaként a szerző a fülben levő gilisztákat nevezi meg (1r), vagy például a jegyzett, bélyegzett gyermek tüneteit a következőkkel magyarázza – hivatkozva a népi hiedelmekre, valamint külföldi szerzők műveire:

„Ezeknek sokféle okait adgyák elől a' Tudófok. A' köz-nép azt állittya, ha a' nehezkés afzfzony hirtelen valamit meg-tsudál, vagy valaminek látásán meg ijed, és hirtelen hasához kapdofs kezével, akkoron melly rézfét érendi a' benne fekvő magzatnak, azon rézfén a' gyermeknek, fzületéfe után a' Jegy meg-láttzik, melly tókélletfesen azon dolgot jegyzi, mellyet az annya látott 's tölle meg-ijedett [...] ez-is ollyan igaz, mint az első. Mindazonáltal fok példákbl tagadhatatlan, és ki-világodott ez, melly fzerént az Afzfzonyok terheknek közép ideje táján, 's attól fogva végig, midőn valamitől igen meg-rettentek, avagy valamit nagyon meg-tsudáltak, 's felette meg-kivántak, tehát ollyan Jegyes magzatokat e' világra születtek. Hozok elő egy két példát, mellyet tudok Hollandiában Amfterdam nevű nagy ropant városnál egy gonofz-tévő keréken törni, nagy fzanakozásfal nézte a' nehezkés afzfzony, eljövén a' fzüles ideje, olly gyermeket fzült, kinek hafonló módon a' kis tetemei kezén, lábán 's egyébűtt öfzve törve találtattak. A' fellyebb említett Leánka édes annya Győr várofsában ház gyuladását hirtelen meg-látta, 's tűz láng fzinű ábrázattal azon Leánykát fzülte. Ezenkívül 1655ben Selitzben egy Nagyságos Afzfzony az ebet igen meg-tsudálván, ollyan fejú gyermeket fzült. 1703ban egy Nemes Afzfzony a' lőtűl meg-ijedvén, lő-fzáju gyermeket fzült. Oppenheimban egy afzfzony béka forma tsudát fzült, melly Heidelbergában Profeffor Wincklernél égett-bor között meg-tartatik. 1715ben az terhes afzfzony nap meg-fogyatkozását az égen látta, 's olly gyermeket fzült, kinek homlokán meg-fogyatkozott nap formájú Jegy láttatott. Némelly nehezkés afzfzonyok látván a' meg-fententziázott embernek fejét vétettni, ök-is öftzán fejetlen gyermekeket fzülettek, a' mint ennek valóságát nagy híré Meibomius is fok illetén nevezetes példákkal bizonyittya, és ezeknek képeit tett le-rajzolófokkal a' Tudós világnak emlékezetben hagyta” (1n).

Nagy érdeme a könyvnek, hogy az utolsó fejezetben részletesen foglalkozik a kisgyermek gondozásával.

Buzinkai halála után Weszprémi az orvosi életrajzírás, Csapó – részben maradvány az orvosi ismeretterjesztés mellett – a népszerű növényismeretek irányába fordult.

1791-ben Pozsonyban adták ki az *Orvosló könyvetske, melly betegeskedő szegény sorsu ember számára és hasznára készült* című munkáját, amelynek előszavában vallja meg írása célját.

„...ezen Orvosló könyvetske tsak azért kézfűlt, hogy a' pufztai fzegény forfu Ember egy vagy másféle nyavalyájában, a' mindenütt ez Orfzágban könnyen fel-található Füvek, és Virágok által-is, a' mennyire lehetséges, magát orvofolhaffa, ugy a' mint e' könyvben értelmefen 's fundamentomoffan tanittatik. E' mellett ezen Orvosló könyvetskében olly hafznos tanás-adáfok-is közöltettek, mellyek fzerint ki-ki hűségefén oktattatik, mi módon az ebben meg-nevezett nyavalyáktól magát őrizze, és praeferválja.”

A könyv négy nagy fejezetben tárgyalja a betegségeket, azok okát, tüneteit és gyógymódjait, nagyon gyakran idézve ókori görög vagy korabeli híres európai orvosokat. A fejezetek:

ELSŐ RÉSZ

Első szakasz. Az főnek nyavalyáiról
 Második szakasz. A' toroknak nyavalyáiról
 Harmadik szakasz. A' melynek nyavalyáiról
 Negyedik szakasz. A' hasnak nyavalyáiról
 Ötödik szakasz. A' nemző tagoknak nyavalyáiról
 Hatodik szakasz. Lábaknak romlásairól

MÁSODIK RÉSZ

Első szakasz. A hideg-lelésekről
 Második szakasz. Az érzékenységeknél romlásairól
 Harmadik szakasz. A' ki-fakadó nyavalyákról

Új orvosi szó vagy kifejezés nemigen található a munkában. Újnak tűnik

a cateter (horgas eszköz), a fehér folyás, az iszamosodás, a horpaszok, a tsüvös fekély, a tüke ér, ahonnan a májra, lépére és belekre sok ereket bocsát, ezekből egynéhány a' végbélbe is lemegyen; a Vénusz-betegség vagy Olasz-betegség, valamint a vízi hólyag.

A szerző a könyvében ír a betegségek okairól, tüneteiről és gyógyszereiről. Arra kíván szakmai tájékoztatást adni, hogy mit és hogyan kell elkészíteni és használni.

Gyógyszerei többnyire növényi eredetűek, de előfordulnak néha állati eredetű szerek is a receptekben, így például:

békatekenyő pora; borjú-láb, csiga-por; egész nyul-bőri szőröstől hamuvá égetett pora; disznó-hólyag; juh-hólyag; kecske hólyag szárazsáztva és porrá törve; marhaláb; matska-hólyag; rák por; rák-szem-por; süldisznó hamuvá égetve; szarvas szarva; tsuka álla pora; tyúknak meg-szárazsáztott, 's porrá tört begye stb.

Nagyon gyakori gyógymódok a clistélyezés, az érvágás, a hólyaghúzás, a nadályozás és a purgálás.

A munkában akadnak még elvétve népi hiedelmek is, például az abban való hit, hogy a fülben férgek okozhatnak betegséget, valamint az az elképzelés, hogy a betegséget a betegség okozójával lehet meggyógyítani. Például, hogy

a szemhéjon levő árpát megrágott árpaszemmel (2c) vagy a megveszett kutya harapását veszett kutya részeivel, például a megveszett kutya szőrével (2a), vagy: „Az-is hafználatos, ha azon vefzett kutyának maját vagy fzívét ki-vágjak, meg-szárazsáztják kementzében, s porrá törvén, ebből a' porból a' meg-sértetett Embernek regvel és estve két kés hegyére féröt meg-enni adnak” (2b).

A népi hiedelmekhez tartozik az a szokás is, hogy a gyógyszer vagy a beavatkozást nem a beteg részen, hanem másik testrészen helyezik el, illetve végzik el. Például:

[fogfájás esetén] „a' láb ikrára egy tallérni nagyságu holyagot szivó flastromot kötnek; lehet jó haszonnal a' fájós része felől lévő karja közepe tájára az könyök hajlásán fellyül fél araszszal fel-kötni egy kis pépetskét, melly fokhagymából, és kovászból készült, ez utolsó orvosságot mind valóban hasznosat” (2d). „[...] a' fzüntelen való orr-vér-folyás meg-szünik, midőn az olly személy olyankor a' markában valami hideg vasat tart, vagy pedig ha honya alá valami száraz varatskos békát köt” (2e).

Nagy érdeme a könyvnek, hogy külön fejezetet szentel a daganatok, törések, ficamok, sebek gyógyításának is. A bőr betegségei közt az ajakrákot szakszerűen írja le.

A mű magyar nyelvűsége mellett orvostörténeti érdekesség is, ráadásul egy szép magyar kezdeményezés folytatása.

Csapó hírnevét azonban az 1775-ben megjelent botanikai írása, az *Új füves és virágos magyar kert* hozta meg, amelyet szintén Pozsonyban adtak ki, majd Weszprémi István javaslatára még kétszer újra kiadták (1791-ben Debrecenben, 1792-ben Pozsonyban és Pesten³). Ezzel a munkájával bekapcsolódott a XVIII. századi Európában divattá vált botanika iránt érdeklődők körébe. Munkájához nemcsak a kollégiumi professzorok (Hatvani István, Varjas János) nyújtottak kedvet és segítséget, hanem saját maga is végzett növénygyűjtést a Bakonyban, Baranya, Fejér, Győr, Somogy, Veszprém és Debrecen környékén, a Hortobágyon és a Nagyerdőn.

Csapó ebben a munkájában kétszer is megszólítja az olvasót, előbb a könyv elején, majd a bemutatott 417 növény után, amit háromnyelvű (magyar, latin és német) tárgymutató követ. A negyedik tárgymutatóban a növényeket a betegségek alapján csoportosítja, de ez csak a második kiadásban jelent meg. A könyv elején a „rövid beszédek az bötsös olvasóhoz”-ban leírja, hogy az Isten jóságának köszönhetően minden betegségre létezik a természetben egy növény, és ennek ismerete hatalmas. Példákat is felemlít:

„a' tengerek mellett lakozok, a' sós vérnek miatta Scorbutus névű nyavalyában fokot fzenvednek, imé a' Kalánlevelű-fű azt gyógyítja” vagy „Amerikában a' Frantzós nyavalya⁴ uralkodik felettébb, imé ott terem bőven a' Sarfaparilla névű-fű” (3a).

³ Füstkuti Landerer Mihálynak Pozsonyban és Pesten is volt nyomdája, ezért tünteti fel mindkét város nevét.

⁴ Francos nyavalyaként nevezték az Amerikából származó vérbajt, szifilisz, esetleg más ehhez hasonló súlyos betegséget.

Csapó egyfajta köszönéseképpen írja, hogy

„imé mind ezekből az elől számlált 's különös erejű 's külömféle helyeken növő füvekből, nem tündöklék-é ki a' Mindenhatónak az ő Teremtései eránt való Providentiája vagy nagy bölts gondviselése is” (3b).

Kiemeli, hogy Salamon király milyen nagy tudással bírt a növények gyógyításban betöltött hatásairól.

Magyar példaként Csaba királyfi sebgyógyító fűvét („Csába ire, Csába üröm [...] Dinnyefzagu-fű, Iftenfzakáll-fünek vétek nevezni”) – könyvében az 51. tételtként mutatja be (3d) – vagy Szent László idején a pestis elleni szerként használt növényt (Szent László fűvét) emlegeti fel.

Munkájában 417 „nevezetesebb füvet” betűrendben helyezett el, a szokottabb és helyesebb magyar név után megemlíti a többi magyar nevet is, majd a latin, francia, olasz és német nevüket tünteti fel. Röviden leírja a növényt – nagyságra, színre és formára –, majd ismerteti belső és külső hasznait. Néhol külön megjegyzéseket (Nóta) tesz. Végül a Mindenható kegyeibe ajánlja a kedves olvasót. A könyv vége felé vallja meg: azzal, hogy a 417 növénynek különböző neveit is felemlíti, 646 növényi név jött össze.

„Alphabeticus rendben helyeztettem, mellyeknek mindenike az Első Számú Füvekre mutat; és így könnyű móddal innét az Olvasó, amoda igazgattatik.” (3k)

Csapó a könyvét tudós források – elsősorban H. J. N. Crantz⁵ 1766-ban megjelent munkája, A. von Haller *Stirpes Helvetiae* és Morand *Stirpium Historia* művei, de vannak még hivatkozásai Plinius, Clusius munkáira és a párizsi Akadémia bölcseire (a *Mémoires de l'Académie des sciences* alapján) – és saját tapasztalatai alapján állította össze. Ugyan ismerte Linné (növények nevei szerinti) rendszerezési módszerét és nevezéktanát, hisz az 1753-ban jelent meg, de nem alkalmazta, mert nem volt még annak tudatában, hogy az új rendszerezés korszaknyitó jelentőségű.

Csapó *Új füves és virágos magyar kertje* tudományosan nézve felemásra sikeredett, mégis fontos állomása a Méliusz és Földi-Díószegi-Fazekas közti debreceni – mint egyik fontos botanikai oszlop – és nem csak debreceni botanikának.

Csapó könyve mégsem elhanyagolható mű! Mélius Juhász Péter 1579-ben megjelent *Herbáriuma* óta Debrecenben ez a következő magyar nyelvű botanikai munka. A szerző egyik célja épp az volt a könyv nyelvezetének megválasztásával, hogy az egyszerű nép is értse. Sok olyan magyar népi nevet gyűjtött össze, amelyet később kiindulásként lehetett használni. Hatalmas képet ad az akkori Magyarország növény-tani viszonyairól. Mint gyakorló orvos, megszűrte a népi

gyógymódokat, és szakmai alapon tett javaslatokat az egyes növények használatához. Nem utolsósorban nagy szolgálatot tett a nyelvészek és néprajzosok számára az általa feljegyzett növénynevek sokaságával, külön összpontosítva Debrecenre és környékére. Például:

Ökörfark-kóró (271. tétel) alatt olvasható: gyapjűfű, király gyertya (3f), vagy Szappan-fű (333. tétel) alatt olvasható: szappanozó fű, lábmosó fű, festő fű (3h), vagy Török bors (385. tétel) alatt olvasható: kerti-bors, paprika (3i), vagy Fehér üröm (407. tétel) alatt olvasható bárány üröm (3j), vagy mezei seprű fű (331. tétel, 3g). Nagyon érdekes a Boglárka virág (30. tétel) népi elnevezéseinek magyarázata. Azért tartja Csapó helyesnek a népi „Sebesítő fű” és „Lator-koldus” megnevezéseket, mert egyes kolduló egyének ezzel a növénnel kenték meg bőrük egyes részeit, hogy ott hólyagok keletkezzenek, és úgy vélték, akik látják őket, nagyobb alamizsnát fognak adni (3c). Másik érdekesség, hogy a Kükörits (sárga) (186. tétel) elnevezései közt először szerepel a kankalin megnevezés! Egyéb nevei: Tavaszi virág, Szent Péter kulcsa, Szent György virága (3e).

Csapó József orvos-írói tevékenysége mai szemmel nézve elavultnak mondható, ám a maga korában mégis hasznos segítség volt. A betegségek megelőzésére irányuló törekvései pedig egyenesen úttörő munkának tekinthetők az orvostudományban. Nyugodtan kijelenthető, hogy a felvilágosodás kori Debrecen tisztiorvosi hivatalának szellemi szintje felért egy kisebb egyetemmel.

1799 tavaszán két nagy hírű orvost vesztített el Debrecen. Március 13-án Wesszprémi István halt meg, és május 21-én Csapó Józseftől vehetett végső búcsút a város lakossága.

FÜGGELÉK

Az összeállításban említett néhány növény rövid ismertetése:

A réti füzény (fűzfalevelű fű, piros füzény – *Lythrum salicaria*) teáját bélhurut, vérhas ellen, a bél- és gyomorvérzés csillapítására itták, illetve aranyér során borogatásul használták.

Kalánfű, említik még: kalánlevelű fű, kanálfű, (hibásan) kalántorma, skorbutfű néven is. Nemzetközi neve: *Cochlearia officinalis*; angolul: scurvy grass. A *cochlea* spirál vagy csigahéjat jelent, de utal a római kanál fogantyújára is, amellyel ki lehetett húzni a csigákat és kagylókat a héjukból. A növény Közép- és Észak-Európa tengerpartján nő, s egyike az Északi-sark felé messzire felható növényeknek. A növény C-vitaminban gazdag, ezért sokáig használták skorbut ellen. Kiváló vértisztító hatású, de használják reuma, köszvény ellen, illetve torokgyulladás és foglazulás megszüntetésére is.

Sarsaparilla, népies nevei: szárcsalián, szárcsagyökér, nemzetközi neve: *Smilax aspera*, *Smilax officinalis*. Több mint 300-350 fajt ismerjük. A növény Közép-, Dél-Amerika és Ázsia trópusi esőerdőiben honos. A gyógyászatban a gyökerét alkalmazzák. A növény szteroidszaponinokat, fitoszterineket és keményítőt tartalmaz, ezért gyulladásgátló és antioxidatív hatású. Régtől kezdve alkalmazták szifilisz ellen, mára vértisztító és májregeneráló teakeverékek alkotórésze.

⁵ H. J. N. Crantz – Heinrich Johann Nepomuk von Crantz (1722–1799) luxemburgi származású szülészorvos és botanikus. 1750-ben a bécsi egyetemen kapott orvosi diplomát. Thomas Nuttall nevezték el a csuporkaféléket (*Gesneriaceae*).

Sanguisorba, vérfű népies nevei: csabafű, csabaire, csabaüröm, dinnyeszagú fű. 30–70 cm magasra növő évelő növény, levele 9–17 levélkével szárnyas. Virágzata gombos vagy hengeres. A fű leveleit és gyökerét használják a gyógyászatban. Belsőleg véres vizelet, hasmenés, vérhányás során alkalmazzák, külső vérzéseknél lehet a sebre levelet rakni vagy a gyökér porát ráhinteni.

Gentiana cruciata, Szent László-tárnics vagy kígyótárnics, más neve még: keresztűfű, keserűgyökér-fű, ördögméze, epefű, genciána. Az évelő növény lágyszárán a levelek keresztben állnak, ép szélűek és lándzsa alakúak. Virágai sötétkék színűek, termése toktermés. A középkor idején pestis elleni kezelésre használták. Gyökere lázcsillapító, étvágygerjesztő hatású.

IRODALOM

1. Csapó József *Kis gyermekek Ispitalja, melyben külömbféle nevezetesebb nyavalyái, és külső hibái a' kis Gyermekeknek, 's ezek eránt lehető orvoslásnak módgyai hűségefén meg-irattak* Nagy-Károly, Sz. N. Pap István typograph. által 1771:5(a), 12(b), 13(c), 14(d), 15(e), 16(f), 17(g), 18(h), 19(i), 20(j), 23(k), 25(l), 26(m), 26–8(n), 28(o), 32(p), 42(r).
2. Csapó József *Orvosló könyvetske, melly betegeskedő szegény sorsu ember számára és hasznára készült* Pozsony 1791:17(a), 18(b), 44(c), 52–3(d), 57(e).
3. Csapó József *Új füves és virágos magyar kert, mellyben mindenik fünek és virágnak Neve, Neme, Ábrázatja, Természete és Ezekhez képest külömbféle Hafznai, értelmefén meg-jegyezettek* Fűskuti Landerer Mihály költségével és betűivel, Posonyban és Pesten 1792:4(a), 5–6(b), 34(c), 51(d), 148(e), 203(f), 244(g), 245(h), 284(i), 299(j), 306(k).
4. Csupor Dezső, Szendrei Kálmán *Gyógynövénytár* Budapest, Medicina Könyvkiadó 2012.
5. Gaál Zsuzsanna *Tagyosi Csapó Ida (1807–1856), egy reformkori nő portréja* A Wosinszky Mór Múzeum évkönyve 37. Szekszárd 2015.
6. Hanusz István *Egy múlt századbeli magyar füvészkönyv ismertetése* Természettudományi Közöny, Pest 1871:3/19–28:204–5.
7. Hellebronth Kálmán, ifj. (szerk.) *Családtörténeti jegyzetek* Genealogiai folyóirat 1914.
8. Kempelen Béla *Magyar nemes családok* 3. kötet 1912.
9. Magyary-Kossa Gyula *Magyar orvosi emlékek II. kötet* Budapest 1929.
10. Magyary-Kossa Gyula *Magyar orvosi emlékek IV. kötet* Budapest 1940.
11. Nagy Iván *Magyarország családai* 3. kötet 1858.
12. Révai nagy lexikona [Csapó József] Budapest 1912;IV:765.
13. Rápóti Jenő, Romváry Vilmos *Gyógyító növények* Budapest, Medicina Könyvkiadó 1977.
14. Szállási Árpád *Orvostörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok I–II.* 2018. Online összeállítás (<http://real.mtak.hu/79581/>).
15. Tóth Béla *Egy debreceni orvosiró a 18. században: Csapó József* Múzeumi Kurír, Debrecen 1977:3–5.

A magyar nyelv étlapja

Számos olyan kifejezés van a magyar nyelvben, amely ételekhez kapcsolható – ugyanakkor egy nem magyar anyanyelvűnek nem könnyű ezeket a kifejezéseket megérteni.

Mert ez az egyedüli nyelv, amelyben:

Te is lehetsz sótlan
de be is lehetsz sózva,
borsózhat a hátad,
de a falra is hányhatsz,
lehet paprikás a hangulatod, de lehetsz zabos.
Beszélhatsz zöldségeket
egy gyümölcsöző kapcsolatban,
megolajozhatsz bármilyen problémát,
lezsírozhatod a szerződést,
de le is vajazhatod.
Tudod, ki a cukros bácsi,
akinek a fejétől büzlík a hal.
Lekenyezheted a gyereket,
sőt, kenyérre kenheted.
Hájjal kenegethetsz,
rizsázhatsz a kollégádnak,
ha mákod van, mindenki irigykedik rád.
De zsír király vagy,
ha még malacod is van.
Csak vedd le a tökfödőt, ha velem beszélgetsz,
akkor a paradicsomban érezheted magad.
Tarthatnak téged tejeles szájúnak,
tudod, mi az a babos kendő,
kolbászolhatsz a városban,
vigyázol, nehogy elpercelj,
ügyelj arra, nehogy belecsokizz a nadrágodba,
mert akkor becsúszik a sportszlet.

Belecsapsz a lecsóba,
tejlesz, mint egy katonatiszt,
annak a bűdös gyökérnek tökölsz reggelente.
Veled csak úgy nem kukoricázhat senki, mert
úgyis kisajtolod belőle az igazságot,
mert te nem vagy piskóta!
...és nem vagy tejbetök!
Ne legyél puding!
Tökkelütött még lehetsz.
A gyerekednek helyes kis hurkái vannak,
az asszonynak meg sonkái.
Menekülj, ha bukta van!
Te, kis öcsisajt,
vagy hívjalak Paprika Jancsinak?
Lehet retkes a lábad, hát hogy a retekbe ne?
Lyukas lehet a zoknid, mert kilátszik a krumplid.
Tudod, nem minden papsajt,
az sem jó, ha citromba harapsz, de fűbe harapni sem sietős,
és ha gondolod, adhatok egy barackot a fejed búbjára,
csak vedd le a tökfödőt!
Mert mi már csak tudjuk, mikor ettük meg a kenyerünk javát.
Nos, ne tökölj sokat, oszd meg ezt a bejegyzést,
és ha tudsz még más kifejezéseket, egészítsd is ki!
A túróba már!
De azt meg kell mondom: kemény dió lesz folytatni a sort!

Dr. Apor Péter